

ARZU ÖZTÜRKMEN
Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik

ARZU ÖZTÜRKMEN 1965 yılında Beyrut'ta doğdu. Orta öğrenimini Notre Dame de Si-on'da, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladı. 1991 yılında, Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nden *Türkiye'de Halk Oyunları Hareketi* konulu teziyle master derecesini, 1993 yılında da Pennsylvania Üniversitesi Folklor Bölümü'nden *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik* başlıklı teziyle doktorasını aldı. 1994 yılından bu yana Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olup, Gösteri Sanatları Tarihi, Sözlü Tarih, Tarih ve Antropoloji, Cumhuriyet Döneminde Kültür ve Halk Edebiyatı derslerini vermektedir. Yerli ve yabancı dergilerde Türkiye'de folklor araştırmaları, Halkevleri, milli bayramlar ve dans tarihine ilişkin çeşitli makaleleri ve kitap kritikleri yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 449 • Araştırma İnceleme Dizisi 69

ISBN-13: 978-975-470-223-1

© 1998 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-5. BASKI 1998-2015, İstanbul

6. BASKI 2016, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Ayla Karadağ

DİZİN Birhan Koçak

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ARZU ÖZTÜRKMEN

Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik

i l e t i ŝ i m

*Sevgili Anneme,
“Kendimize Ait Odalar” İçin...*

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	9
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	19
SON DÖNEM OSMANLI AYDINLARININ FOLKLOR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	23
Folklorla Dair İlk Yazılar.....	26
Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Folklorla Yaklaşımlarının Bir Değerlendirilmesi.....	40
FOLKLORUN KURUMSALLAŞMASI: OSMANLI TÜRKÇÜLÜĞÜNDEN CUMHURİYETİN KÜLTÜR KURUMLARINA GEÇİŞ.....	43
Türk Derneği, Genç Kalemler, Türk Yurdu Cemiyeti.....	46
Türk Ocakları.....	48
Türk Halk Bilgisi Derneği.....	55
Türk Dil Kurumu.....	65
Köy Enstitüleri.....	66
HALKEVLERİ VE FOLKLORUN MİLLİLEŞMESİ.....	69
Halkevlerinin Kuruluş Süreci ve Yapılanması.....	71
Gelişme Dönemlerinde Halkevleri: Çoğalan ve Farklılaşan Şubeler İçin Yeni Bir Yapılanma.....	83
Halkevlerinin Kapatılması.....	89
Millileşme Sürecinin Araçları Olarak Halkevleri.....	90

Halkevlerinde Folklor Faaliyetleri ve Halkevi Dergilerinde Folklor Dair Yazı ve Haberler.....	113
--	-----

FOLKLORU MİLLİYETÇİLİKTE AYRIŞTIRMA ÇABASI:

PERTEV NAILİ BORATAV VAKASI.....	135
Boratav Davasının Tarihsel Arka planı.....	138
Pertev Naili Boratav'ın Davasına Doğru.....	143
“Sol Temayüllü Profesörler” Davasının Gelişimi.....	147
Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası.....	154
Tanıkların Boratav'la İlişkileri.....	162
Boratav'ın “Millet” ve “Milliyet” Üzerine Görüşleri.....	173

1950'LER TÜRKİYE'SİNDE FOLKLOR ÇALIŞMALARI..... **187** |

Özel ve Devlet Destekli Kurumlarda Gelişen Sözlü Kültür Araştırmaları.....	189
Halk Oyunları Kurumları.....	193
1960'larda Folklor Aktivitelerinin Merkezileşmesi.....	199
Milli Folklor Enstitüsünün Kurulması.....	202
TRT'nin Folklor Yönelik Çalışmaları.....	207

HALK OYUNLARININ MİLLİLEŞMESİ..... **215** |

Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçiş Sürecinde “Milli Raks”.....	216
Milli Bir Ritüel Olarak Halk Oyunları.....	222
Yerel Derlemeler ve Halk Oyunlarının Şehirlerde Yaygınlaşması.....	232
“Milli” Bir Halk Oyunları Repertuarının Oluşması.....	244
Şehirlerde Halk Oyunları Oynama Geleneginden Çıkan Yeni Bir Kültürel Form: “Folklor Oynamak”.....	253

TÜRKİYE'DE FOLKLOR ARAŞTIRMALARI İÇİN

YENİ BİR GÜNDEME DOĞRU.....	261
Kaynakça.....	265
Dizin.....	281

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik kitabımın on beş yıl aradan sonra dördüncü kez yeniden basılması kuşkusuz çok sevindirici. Ne var ki, geçen bu süreç, bizlere bu on beş yıl içerisinde Türkiye’de folklor çalışmaları nasıl bir yol aldı sorusunu da tekrar sorduruyor.

1990’lı yıllarda daha çok halk oyunlarını çözümlemek için girdiğim folklor çalışmaları yıllar içinde hem tarihsel hem de güncel kültürel oluşumları ve bunların aldıkları yapısal formları anlamamda ve yorumlamamda çok önemli bir anahtar oldu. Tarih alanında anlatıya odaklanırken belgeleri etnografik bağlamları içinde değerlendirmeyi, canlı kaynaklardan geçmişe dair hayat hikâyeleri dinlerken tarih yazımının iktidarını sorgulamayı, geçmişin gösteri sanatlarına bakarken ise eğlencenin toplumların en temel değerler sistemini nasıl dışa vurduğunu görmeyi hep folklor çalışmalarının bana açtığı kapılarla öğrendim. Bugün Osmanlı şenliklerinden millî bayramlara, menâkıpnamelerden sözlü tarih anlatılarına doğru yayılan dağınık çalışma alanlarımın kesiştiği en temel eksen folklor ve gösterim teorisi olmuştur. 1970’li

yıllardan bu yana *Folklora Yeni Yaklaşımlara Doğru* hareketi kapsamında gelişen bu yaklaşım, maalesef uluslararası folklor araştırmaları sınırlarının ötesine geçemedi. Folklorun kırsallık, anonimlik ve kolektiflik üzerinden tanımlanması hâlâ yaygın bir kabul görmekte. Kentli, modern ve karmaşık ortamların, içlerinde bireysel yaratıcılığı barındıran yeni formlarını anlama konusunda folklor sosyolojik yaklaşımların her zaman gerisinde kaldı. Tarihsel olanı anlama konusunda ise “söz”ün veya “ritüel”in zaman içinde değişebilir olması nedeniyle, geleneksel tarihçilik folklor türlerini güvenilir olmaktan uzak kaynaklar olarak gördü.

Bugün tarih çalışmaları gösterim teorisinden kuşkusuz çok daha etkin bir şekilde yararlanıyor. Surnamelerden seyahatnamelere kadar pek çok Osmanlı dönemi tarihsel anlatılarının analizinde folklora yeni yaklaşımların önemli katkıları olabilir.¹ Aynı şekilde günümüzdeki pek çok popüler kültür formu da folklor teorisini merkeze alarak daha iyi anlaşılabilir. Bugün konservatuarlardan yetişen pek çok araştırmacının popüler kültür alanında bu tür yeni etnografiler yapmaları gerçekten çok sevindirici.² Buna belki de folklorun tartışıldığı AFS, ICTM, SIEF gibi uluslararası platformlarda Türkiye’den katılan araştırmacıların sayısında son yıl-

-
- 1 Burada, kültür tarihine folklor ve gösterim teorisi bağlamında yaklaşan iki çalışmayı buna örnek olarak gösterebiliriz: *Celebration, Entertainment and Theater in the Ottoman World* (2014, Osmanlı Dünyasında Eğlence, Kutlama ve Tiyatro) der. Suraiya Faroqhi & Arzu Öztürkmen, Seagull Publications; *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean* (2014, Ortaçağ ve Erken Modern Dönemde Doğu Akdeniz’de Gösterim) der. Evelyn Birge Vitz & Arzu Öztürkmen, Brepols Publishers.
 - 2 Bunlar arasında Belma Kurtişoğlu’nun *Göçmen kimliği açısından Boşnak müzikleri: Trakya ve İstanbul örneği* (2008); Ilgın Ayık’ın *Türk Müziği Öğeleriyle Heavy Metal Müziğinin Beraber Kullanımı: Pentagram Örneği* (2010); Şirin Özgün’ün *İstanbul Sokaklarında Politik Eylem Sesleri* (2012); Burcu Yıldız’ın *Kültürel Bellek, Kimlik ve Müzik: Türkiye Ermenileri* (2012); Z. Gonca Girgin Tohumcu’nun *Kültürel üretim, bedensel değişim, kimliksel dönüşüm: Türkiye’nin “9/ 8 lik” roman dansı* (2012) adlı tezlerini sayabiliriz.

larda görülen artışı da eklemek gerekir. Bu bağlamda, bağımsız araştırmacıların başarıları ile kurumsal zaafiyetlerin yanyana yol alması da oldukça düşündürücüdür.

Folklor çalışmalarının Türkiye'deki akademik ortamlarda etkin olamamasının başlıca sebebi kuşkusuz bu akademik ortama 1940'ların sonunda yapılan siyasi müdahale olmuştur. Pertev Naili Boratav gibi folklorun özüne gönülden bağlı öncü hocasını yitiren bu alan daha sonraları milliyetçi çerçevesinden çıkmakta çok zorlandı. Romantik milliyetçilik folkloru icat eden düşünsel çerçeve olsa da, 1960'lardan sonra folklor disiplini yerellikleri ve yaratıcı süreçleri merkeze alan mukayeseli yaklaşımlar ortaya koyarak milliyetçi söylemlere önemli bir eleştiri getirmiştir. Pertev Naili Boratav bugün daha çok 1940'ların cadı kazanındaki "Sol Temayüllü Profesörler Davası"nın bir parçası olarak anılıyor. Herkül Millas'ın *Sözde Masum Milliyetçilik* (2010) adlı kitabındaki yazımda folklorun milliyetçi ve sol kültür tarafından farklı kullanımlarına dikkat çekmeye çalışmıştım. Entelektüel tarihimizin önemli bir kırılma noktasına denk gelen bu davanın kimi zaman Pertev Naili Boratav'ın "folklorcu" kimliğini gölgelediğini düşünmüştümdür. Pertev Hoca'yı yakından tanıyan herkes kendisinin folklorla olan özgün bağına tanık olmuştur. Kendi kuşağının pekçok aydını için folklor yüksek sanata "dönüştürülecek" bir malzeme olarak görülürken, Boratav folklorun her türünü "olduğu haliyle" seven bir araştırmacıydı. Bektaşî ve Nasreddin Hoca fıkralarındaki halk kurnazlığına, tekerlemelerin sürreel mizahına büyük kıymet verirdi. Bugün milli folklor repertuarı çerçevesinde hamasi yaklaşımlarla tüketilen pek çok folklor türünü de tarihsel bir merakla incelerdi. 1998'de Tarih Vakfı'na bir kopyası taşınan Boratav arşivini inceleyen araştırmacılar, orada Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinin sözlü kültürünün en önemli yazılı kaynağını bulacaklar.

Kuşkusuz bugün folklor disiplini farklı üniversitelerimizde “anabilim dalı” olarak temsil edilmekte. Halk edebiyatı Edebiyat bölümlerinde, halk müziği ve halk dansları konservatuarlarda okutulmakta. Ama burada eksik kalan, folklor disiplininin kendi sınırları içinde üretilen bilginin kullanımının yine kendi camiası içinde sınırlı kalmasıdır. Toplumsal iletişimi ve onun sanatsal formlarını merkeze alan folklor ve gösterim teorisinin sosyal bilimlerin diğer alanlarına da önemli katkıları olacağına inanıyorum. Bu bağlamda, kitabımın on beşinci yılında belki de en içten temennim, folklorun sosyal bilimler alanındaki görünürlüğünün ve hem teori hem de yöntem olarak kullanımının yaygınlaşması olacaktır.